

UŽMIRŠTIEJI PRŪSAI

ARCHEOLOGIJA, ISTORIJA, PDAVIMAI
IR TURISTINIAI MARŠRUTAI

UŽMIRŠTIEJI PRŪSAI

Archeologija, istorija, padavimai
ir
turistiniai maršrutai

Vilnius Mintis 1999

Ne tik geležies amžiuje, bet ir ankstesniais laikais natūralus Karaliaučiaus regiono centras buvo Sembos pusiasalis. Iš trijų pusių jis supamas jūros ir marių, čia nėra pelkių ir tankių miškų. Tai buvo patogi vieta gyventi seniesiems medžiotojams ir žvejams. Neolito epochos (vėlyvojo akmens amžiaus - III tūkst. pr. Kr.) stovyklavietės daugiausia aptiktos šiaurinėje pusiasalio pakrantėje ir Kuršių nerijoje. Čia pirmą kartą senovės žmonės susipažino su gintaru. Ši jūros dovana moksle žinoma kaip *sukcinitas*. Tai pirmykščių medžių dervos likučiai, kurie pateko į smėlingus pakrančių sluoksnius dar tais neatmenamais laikais, kai Kuršių marių vietoje į pirmykštį vandenyną įtekėdavo galinga upė, savo srove sunešusi šių medžių kamienus. Senaisiais laikais gintarą buvo galima rinkti ir pajūrio juostoje.

Neolito epochos pabaigoje į pietryčių Pabaltijo žemes atsikelia gentys - Virvelinės keramikos kultūros nešėjos. Būdingi jų seniųjų požymiai - smailiadugniai indai, puošti virvelių įspaudais. Susilieję su vietos gyventojais, ateiviai III-II tūkstantmečio pr. Kr. sandūroje sukūrė lokalinę Pamarių (Žucevo) kultūrą. Jų stovyklavietės aptiktos Kuršių nerijoje. Dabar jos palaidotos po klajojančiomis kopomis. Virvelinės keramikos nešėjai savo kalba buvo bendri baltų, slavų ir germanų - pirmykščių indoeuropiečių - protėviai. Taigi Pamarių kultūros nešėjai priklauso prie seniausių sembų protėvių.

Pamarių kultūros palikimas šiame regione II tūkst. pr. Kr. pradžioje išsirutuliojo į Vakarų baltų pilkapių kultūrą. Šios kultūros pilkapynei, sudaryti iš 2-4 stambių sampilų, daugiausia iš-

sidėstę šiaurinės Sembos pakrantės plynaukštėje, mat jau tais laikais senovės žmonės šį mikroregioną pripažino sakralizuotu, šventu. Toks senovės žmonių požiūris į šią teritoriją lemtas tos aplinkybės, kad tik čia **Alknikių** (vok. Rantauer Spitze, rus. Gvardejskij mys) ragu vadinamame nedideliame žemės plote tarp Rantavos (rus. Gvardeiskaja) ir **Bėtės** (rus. Zabava) upių iš jūros kranto skardžių sunkiasi gausūs šaltinių vandenys. Tai senovėje turėjo ypač didelę gyvybinę reikšmę. Ši teritorija laikyta šventa iki pat vėlyvųjų viduramžių. Pasak metraštininko Luko Davido, kai 1520 metais, vykstant karui su Lenkijos karalyste, prie Sembos krantų artėjo lenkų laivynas, vietos gyventojai griebsi pagonišką "apsaugos priemonių". Visiems pasimetus, pasirodė sembas Valtinas Suplitas, pagonių šventikas, ir pasižadėjo nuvyti priešą. Suplitas pareikalavo iš valstiečių juodo jaučio ir dviejų statinių alaus. Visa tai buvo atgabenta prie kranto skardžio netoli **Alknikių** rago. Čia dalyvaujant tik vyrams Suplitas sudegino aukos kaulus ir vidurius ant specialiai sukrauto laužo, aukojimą lydėjo maldos ir keisti rankų bei kojų judesiai. Po kelių dienų prie kranto stovėję laivai nuplaukė, kadangi jūreiviams esą Sembos pakrantė atrodžiusi siaubinga. Šis paminėjimas liudija, jog sembai prisiminė pagoniškas šventas apeigas netgi XVI amžiuje. Įdomu, kad 1981 m. "Baltijos" ekspedicija aukojimo vietoje aptiko kulto akmenį. Tai masyvus, grubiai tašytas trapecijos pavidalo riedulys, kurio šiaurės vakarų kampas buvo atskirtas nuo likusio akmens masyvo įstrižu grioveliu. Tikriausiai ant jo Valtinas Suplitas ir atlikęs aukojimą sembų dievams.

Taigi šiaurinė Sembos pakrantė vietos gyventojų laikyta šventa nuo II tūkstantmečio pr. Kr. iki pat XVI amžiaus. Žalvario epochos pilkapiai, esantys šioje teritorijoje, kai kurie ir šiandien dunkso **Rantavos** (vok. Rantau, rus. Zaostrovje) gyvenvietės apylinkėse, tai daugiausia žmonių kapavietės. Jų įkapes sudarė akmeniniai gyvatgalviai kapliai, žalvariniai įmoniniai kirviai,

smeigtukai grybo pavidalo galvutėmis. Sembos pilkapių arealas jau tais senaisiais laikais glaudžiai siejosi žaliavų mainais ne tik su Kaukazu, bet ir su Šiaurės Vakarų Europa (pirmiausia su Jutlandijos pusiasaliu). Sembos gyventojai už varį tiekdamo gintarą. Gintaro verslas ilgas šimtmečius užėmė svarbią vietą šių žemių gyvenime.

VI-V a. pr. Kr. sandūroje mus dominančiame regione pamažu kinta metalurgijos žaliavų bazė - žalvarį pradeda keisti geležis. Pereinamojo tipo paminklų galima būtų laikyti kapinyną prie **Sargenavos** (vok. Sorgenau, rus. Pokrovskoje) gyvenvietės, netoli **Palvininkų** (vok. Palmnicken, rus. Jantarnyj), kurioje aptinkami ne tik vietos gyventojų, bet ir ateivių iš Lenkijos pajūrio žemių materialinės kultūros bruožai. Šie ateiviai, kaip liudija 1975-1976 metų kasinėjimai, savo kapavietėmis užėmė ankstesnių gyvenviečių vietas. Greta kapų, iš dalies ir po jais, buvo aptiktos į žemę įleistų būstų duobės. Taigi gintaras, kurio svarbiausios radimvietės Semboje yra kaip tik prie **Sargenavos** gyvenvietės, traukė ne tik vietinius žmones, bet ir kitų genčių atstovus. Būtina pabrėžti, jog ši kapinyną palikę Lužitėnų ir Lenkijos pamario kultūrų nešėjai, kai kurių dabartinių specialistų nuomone, buvę tiesioginiai slavų protėviai.

Ankstyvajame geležies amžiuje atsiradusių Vakarų baltų pilkapių kultūros centras yra Semboje. Pasisavinę nemažą išliejusią į vietos gyventojų tarpą slavų protėvių Lužitėnų ir Lenkijos pamario bruožų, šios kultūros nešėjai išplinta Lietuvos pajūryje ir Bebro upės baseine (Lenkija). Šios gentys tampa vakarų baltų protėviais.

Ankstyvajam geležies amžiui priklauso seniausias Sembos pilikalnis - prie **Medininkų** (vok. Mednicken, rus. Družnoje) gyvenvietės. Čia XIX amžiaus pabaigoje aptiktas "trakiško tipo" žalvarinių pjautuvų lobis. Ta pačia epocha datuojama ir polinė gyvenvietė prie **Bunzlaukių** (vok. Bonslack, rus. Gorki) gyvenvietės netoli **Tepliuvos** (vok. Tapiau, rus. Gvardeisk). Ji buvo

įtvirtinta ir apsupta stačiais įkastais rąstais. Kai vakarų baltų žemėse atsirado įtvirtintos gyvenvietės, jau galima teigti, kad gimininė struktūra stabilizavosi ir tikriausiai I tūkst. pr. Kr. pabaigoje išsiskyrė gentinės organizacijos.

I a. pr. Kr. - I a. sandūroje vyksta Vakarų baltų pilkapių kultūros skaidymasis. Svarbiausias jo požymis - pilkapiai, dažnai su akmenų vainikais ar krūsnimis, išlieka tik arealo pakraščiuose. Šie pakraščiai tampa protėvynėmis tokių vėlesnių genčių kaip kuršiai (Lietuvos pajūris) ir jotvingiai (rytinė Mozūrų ežeryno dalis). Vakarų baltų pilkapių kultūros skaidymasis šių dienų archeologų teisingai siejamas su vakarų baltų genčių išsiskyrimu. Nuo to laiko jau galima kalbėti, jog atsirado savarankiška etninė kalbinė bendrija, ankstyvaisiais viduramžiais žinoma prūsų vardu.

Antikos istorikai šią tautą mini kaip "aisčius". Taip juos vadino Vakarų Europos keltai, dar I tūkst. pr. Kr. antrojoje pusėje jau prekiaavę gintaru su sembų protėviais. Išliko netgi keltiškas Sembos pavadinimas - *ozerikta* (sen.keltų kalba - "Rytų šalis"). Per keltus su aisčiais susipažino ir romėnai. Štai kaip apie juos rašo I a. istorikas **Kornelijus Tacitas**:

"Dešiniajame savo krante Svebių (t.y. Baltijos) jūra skalauja aisčių gentis [...]. Jie garbina dievų motiną. Kaip savo tikėjimo ženklą nešioja šernų skulptūrėles, kurios atstoja ginklus ir gina nuo visko, deivės garbintoją apsaugo net ir priešų maišaty. Kalavijus vartoja retai, dažniau vėzdus. Javus bei kitus reikalingus augalus auginu uoliau, negu tingūs germanai. Jie apieško ir jūrą: seklumose ir pačiose jos pakrantėse vieninteliai iš visų rankioja gintarą, jų pačių vadinamą "glesum". Gintaro savybių ir kaip jis atsiradęs, jie kaip barbarai netyrinėjo ir nieko apie jį nežino. Juk gintaras ilgai išgulėjo tarp kitų jūros išmetamų daiktų, kol mūsų prabanga suteikė jam vardą. Patys gintaro nenaudoja: renka gabalus, parduoda neapdirbtą ir ima atlyginimą stebėdamiesi".

Šioje ištraukoje pateiktos realijos liudytų, kad greta aisčių Semboje gyvenę ir keltai, iš tikrųjų garbinę dievų motiną Ma-Belenę ir laikę šerną šventuoju gyvūnu. Galbūt keltai atsirado Semboje kaip tik todėl, kad kontroliuotų gintaro prekybą? Tačiau keltų įtaka aisčiams buvusi neženkli ir vietos kultūroje teapsiribojo keletu tipų papuošalais (segėmis, apyrankėmis, antkaklėmis). Laidojimo papročių kaita aisčių kultūroje erų sankirtoje nebuvo stabi. I a. pabaigoje pradėta laidoti plokštiniuose kapinyuose, kuriuose aptinkami ir degintiniai, ir griautiniai kapai. Šiems laikams skirtini stulpinio statinio likučiai, atkasti prie **Ūbininkų** (vok. Gr.Hubnicken, rus. Siniavino) gyvenvietės - vakarinėje Sembos pakrantėje. Jo dydis 5,5x3,3 m. Pagrindinė aisčių gyvenviečių ir laidojimo paminklų sankaupa mūsų eros pradžioje aptikta kaip tik čia, prie svarbiausių gintaro radimviečių, tai liudija pagrindinį jų ūkio bruožą - gintaro verslą.

Šis aisčių ūkio bruožas ir vėlesniais laikais užėmė svarbiausią vietą. 23/24-79 metais gyvenęs *Plinijus Vyresnysis* rašė:

"Dar ir šiandien gyvas romėnų raitelis, pasiūstas Julijono, rengusio gladiatorių kovas princepsu Nerono laikais, tenai [t.y. į gintaro pakrantę], kad gautų gintaro. Jis aplankė vietos prekybos taškus bei pakrantes ir pargabeno tokių gausybę gintaro, kad balkoną nuo laukinių žvėrių saugantys tinklai buvo sustvirtinti gintaru, o visa arena ir neštuvai užmuštieiems gladiatoriams ir visa kita kovoms būtina įranga buvo padaryti iš gintaro, kad būtų sukurta įvairovė kiekvienos šių kovų dienos prabangai".

Iš Plinijaus Vyresniojo pranešimo aiškėja, kad I a. Semboje buvusi ne tik gintaro gavyba, bet ir prekybos vietos, kuriose vyko prekių mainai. Viena jų buvusi **Naujųjų Kuršių** (vok. Neukuhren, rus. Pioniersko) miesto apylinkėse. Tai pavyko nustatyti, kai 1985 m. "Baltijos" ekspedicija į pietus nuo miesto - kopos atodangoje - aptiko gintaro lobį (bendras svoris - apie 3 kg). Jį sudarė žaliavos gabalai - apdoroti stačiakampio formos standarti-

niai ruošiniai (apie 3x3 cm). Šis lobis - tai savotiškų "pusfabrikačių" sandėlio dalis. Iš tikrųjų tie gintaro karoliai, kuriuos archeologai suranda Viduržemio jūros ir Centrinės Europos antikos laikų senienose, yra kaip tik tokių dydžių. Be to, 1985 m. atrasto lobiai sudarė nedidelio gintaro karoliuko nuolaužą ir pakabutis, galbūt liudijantys lobiai šeimininko keltiškąją kilmę. Iš tiesų, keltai per visą I tūkstantmečio pirmąją pusę gintaro prekyba daugiausia ir vertėsi. Per visą Gintaro kelią, kuris tęsėsi upėmis nuo Sembos šiaurėje iki Akvilėjos miesto pietuose, mums žinomi šeši panašūs lobiai su keltų daiktais. Šiauriausias jų - prie Naujųjų Kuršių.

II amžius tradiciškai ir teisėtai laikomas baltų "aukso amžiaus" pradžia. Šie laikai aisčiuose pažymėti pilkapių pylimo tradicijos pabaiga. Paskutiniai Sembos pilkapiai supilti prie **Krauleidžių** (vok. Kl.Krauleiden, rus. Chrystalnoje) ir **Kl.Fliess** (rus. Izobilnoje) gyvenviečių **Labguvos** (vok. Labiau, rus. Polessk) apylinkėse. Kaip ir ankstesniais laikais, šiuose sampiluose yra akmenų konstrukcijos, tačiau laidota dažniausiai nedeginti mirusieji. Specifinės įkapės (ietys, skydai), žirgų palaidojimai su puikioomis jėjimui skirtomis įkapėmis liudija aukštą socialinį palaidotųjų rangą. Jie buvo užėmę aukščiausią gentinės-giminės socialinės struktūros pakopą. Giminės aristokratijos atstovai laidoti ir plokštiniuose kapuose, daugiausia iškastuose prie šiaurinės Sembos pakrančių dalies moreninių terasų papėdžių. Būdingi II a. inventoriaus komponentai - vietinės segės su akiniu ornamentu, sagtys su nejudamai įtvirtintu liežuvėliu. Urnos paprastai sferinės formos, apatinė dalis užsibaigia siaura kojele. Inventorius turi daug panašumo su Vyslos žemupio germanų senienomis.

Tolimus prekybinius aisčių ryšius liudija kapuose ir lobiuose randamos varinės ir sidabrinės Romos monetos. Didžiausi jų kiekiai kaldinti valdant imperatoriui Trajanui (53-117 m.). Tai galbūt liudytų Pabaltijo tautų prekybos gintaru su Romos impe-

rija intensyviausius laikus. Karaliaučiaus krašto teritorijoje, daugiausia Semboje, ne tik kapinynuose, bet ir už jų ribų surasta daug Romos importo daiktų - keraminių ir metalinių indų, ginklų, papuošalų. II a. aisčiai pasiekė aukštą lygį gamindami ginkluotę ir žirgo kamanojimo reikmenis. Kaip įrodė lenkų archeologas T. Baranowski, tuo metu Semboje atsiranda žirgų žąslai su kamanomis, kurių gamybos centras - Jutlandija. Mat šis Baltijos vakarinės dalies pusiasalis senovėje irgi buvęs gintaro žaliavos tiekėjas. Tiesa, gintaro čia buvo nedaug, todėl veikiai Jutlandijoje gyvenusios keltų gentys pajuto, jog stinga pagrindinio prekybos objekto. Tuomet jų žvilgsniai ir nukrypo į nuo senų laikų pažįstamą Sembą. Vienas kitas keltas, patekęs į Sembą ieškodamas gintaro, čia atsigabeno ir žirgus, prašmatniai išpuoštus Vakarų Europos kilmės plokštelėmis. Ryšiai tarp dviejų svarbiausių Pabaltijo gintaro tiekėjų teritorijų nenutrūks ir vėlesniais laikais.

200-260 m. aisčiams būdingi plokštiniai kapinynai. Ryšį su ankstesniais laikais liudija tradicija ant kapų krauti akmenų krūsnis. Šis paprotys Karaliaučiaus krašto vakarinėje dalyje žinomas dar nuo žalvario amžiaus. Inventorius, lyginant su II a. paminklais, nesikeičia. III a. aisčių kultūra datuojama pagal lankines žieduotąsias ir apvalias ažūrines seges, juostines apyrankes suapvalintais galais, antkakles, pagamintas iš žalvarinės vielos. Dažnai aptinkamos kompleksuose ir Romos provincijų laiptuotosios segės. Aisčių ginklams kapuose atstovauja trumpieji kalavijai, ietys ir skydai. Tampa populiarūs juostiniai strypo pavidalo pentinai, nešioti visados po vieną. Bendragermaniško tipo plokštelinių sagčių ir antkaklių atsiradimas liudija, kad aisčių kariai dalyvavo III a. gotų žygiuose. Tai tikriausiai karo grobis. Ikkariniai vokiečių istorikai ir archeologai, remdamiesi vienu kitu prūsų paminkluose rastu germanų papuošalu, darė išvadą, kad Semba III a. buvusi užkariauta gotų, atplaukusių iš Skandinavijos ir įsikūrusių Vyslos žiotyse. Tačiau išanalizavus laido-

jimo inventorių ir papročius, tais laikais Semboje išsaugotus neabejotinus aisčių kultūros bruožus, negalima šios išvados laikyti pagrįsta. Juo labiau, kad didelė Semboje aptiktų germaniškos kilmės papuošalų dalis, – tai moterų puošybos reikmenys. Jie būvę atributai tų moterų, kurias prūsai pagrobė karinių žygių metu.

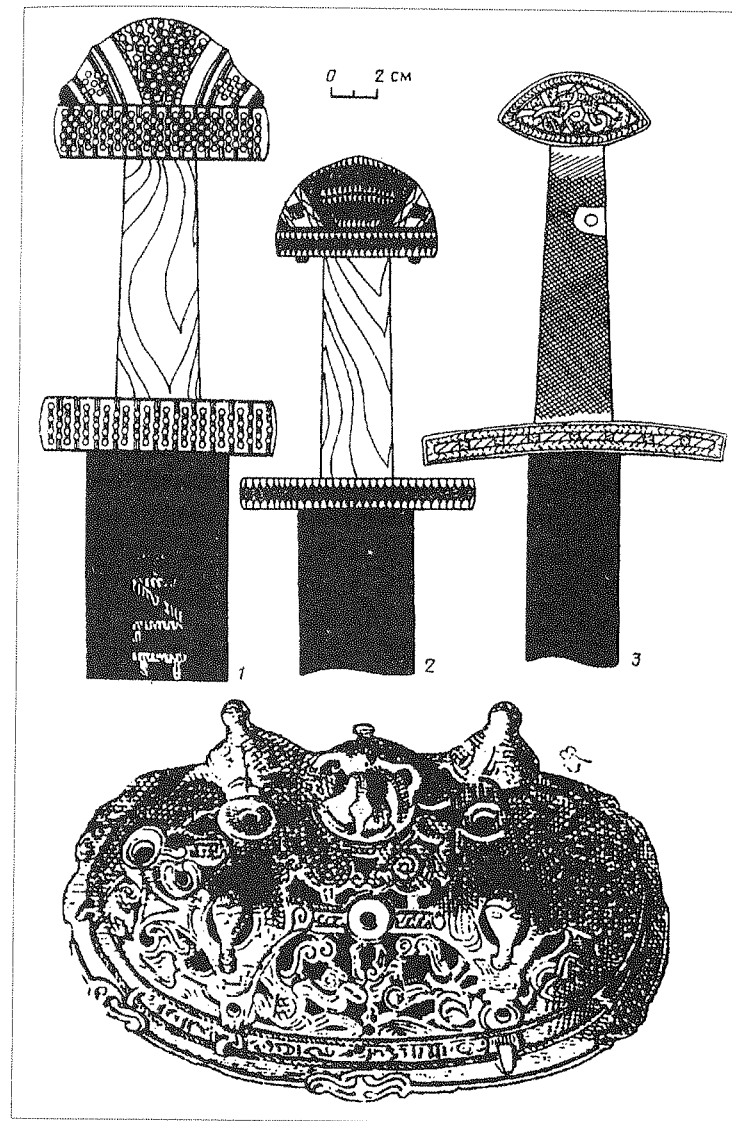
Baigiantis antikos laikams, 260-425 metais aisčių laidojimo apeigose įsivyrąja kremacija - mirusiųjų deginimas. Tradiciškai buvo deginama laidotuvių lauže, esančiame netoli kapinyno. Kaulai be laidotuvių laužo likučių buvo sudedami į urną ir laidoti atskirame kape. Romos importas tais laikais praktiškai išnyksta: gotų žygiai, o po to sekęs hunų antplūdis laikinai sutrikdo tradicinį Gintaro kelią. III-IV a. chronologijos indikatoriais Semboje yra lankinės segės su trimis ataugėlėmis prie spyruoklės, kilpinės antkaklės su viela apvyniotais galais; IV a. pab. - V a. - lankinės žvaigždine kojele segės ir ovalo formos sagtys. Visą šį laikotarpį aisčių keramikai būdingos **Graibyčių** (vok. Grebieten, rus. —) tipo urnos, viršuje puoštos prilipdytu voleliu su nagų įspaudais. Apatinė šių indų dalis grublėta. Cilindrinė šių urnų forma, jų stambūs dydžiai (indų aukštis dažnai siekė 60 cm), grublėtas jų paviršius ir užlipdytas ornamentas, imituojantis urną juosiančią virvę, leidžia daryti tokią išvadą: kadangi gilioje senovėje indoeuropiečiai - aisčių protėviai - laikė bites pasiuntinėmis tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių (juk bitės gyvena drevėse, apie kurias netgi rusų pasakose kalbama kaip apie įėjimą į kitą pasaulį), tai ir aisčiai galėjo taip gerbti bites. Vėlesnių laikų šaltiniuose rašoma, jog prūsai galėję ilgai išlaikyti mirusiųjų kūnus, laukdami laidojimo meto. Pirmiausia tai jie galėjo atlikti medaus dėka, kuris turi konservavimo savybių. Medžio drevė, kurioje gyvena bitės, praktiškai turi tokią pačią formą kaip ir aisčių III-IV amžiaus urnos. Negalima atmesti galimybės, kad kaip tik dėl tokio visiškai utilitaraus ir, be to, aisčiams švento daikto - drevės - panašumo, urnas savo mirusie-

siems jie ir darė tokios pat formos, o paviršių nugarblėdavo, kad primintų medžio žievę.

IV amžiaus pabaigoje genties kilmingųjų, kuriuos lydėdavo į mirusiųjų pasaulį drauge palaidoti žirgai, kapų skaičius aisčių kapinynuose mažėja. Tai tikriausiai liūdytų, kad sumažėjo genties kilmingųjų vaidmuo prūsų visuomenėje.

Kokios išvados plauktų apie aisčių kultūros raidą I tūkstantmečio pirmojoje pusėje? Intensyvių prekių mainų procesas skatino sembų protėvius konsoliduotis genties teritorijoje - Sembos pusiasalyje. Pakrantės - garantuotas gerovės šaltinis - buvo intensyviai apgyvendinamos. Tačiau gintaro "bumas" turėjo ir kitą medalio pusę. Pagrindinis gyventojų masės panaudojimas gintaro gavybai neskatino intensyviai plėtotis žemės ūkiui. Žemės dirbimo įrankiai vakarų baltų paminkluose mums žinomi tik iš gyvenusių toliau nuo jūros proto-jotvingių žemių, be to, ir čia tik nuo V amžiaus. Na, o tie geležiniai antgaliai, gausiai randami Sembos gyventojų kapuose ir anksčiau laikyti žemdirbystės atributais - kapliais, iš tikrųjų tėra įmoniniai kirviai, kaltai ir peikenos - tai vis prietaisai, naudoti bičių drevėms skobti ir eketėms lede žiemos metu iškalti, kai žvejota įlankose. Pagrindinis pridėtinis produktas, gaunamas iš gintaro prekybos, kaupėsi giminės-genties kilmingųjų rankose. Panašūs procesai vyko ir sembų kaimynystėje šiaurės rytuose - kuršių žemėse.

Taigi svarbiausia ūkio šaka ilgus šimtmečius Semboje buvo gintaro gavyba ir prekyba. Ši prekyba su Europos vakarais ir pietumis siekia netgi žalvario laikus. Kaip įrodė A. Bezenbergeris, tais laikais aisčiai mainais už gintarą iš Kaukazo gaudavo žalvario žaliavą ginklams ir įrankiams gaminti. Antikos laikais, kaip liudija Tacito ir Plinijaus Vyresniojo pranešimai, Sembos ir Romos imperijos gintaro prekyba vis plėtėsi. Sembai tuo metu ėmė rimtai konkuruoti su Jutlandijos pusiasaliu, kuriame senovėje irgi būta gintaro telkinių. Jie išseko iki V a. Iš dalies ir dėl šios priežasties jutlandiečiai (kimbrai, frizai, saksai, chau-

31 pav. Skandinaviški Kaupo-Viskiautų pilkapyno radiniai

kai) pradėjo keltis V-VII amžiuje į Sembą. Lenkų mokslininko Jerzy Wielowiejskio nuomone, I-IV amžiuje gintaro prekybą kelyje Semba-Vysla-Karpatai-Dunojus-Adrija savo rankose laikė keltų pirkliai. Lenkijos piliakalniuose, kuriuose aptinkama keltų įtakos pėdsakų, atrasta keletas gintaro žaliavos ir dirbinių lobių. Šiauriausias toks lobis rastas 1985 metų kapinyne „**Milžinių kalnas**“ (vok. Hünenberg, rus. Dobroje).

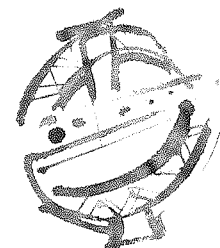
Įdomu pažymėti, kad jau V amžiuje, kai gintaro kelias Romos kryptimi sutriko dėl germanų antplūdžio, gintaras atsiranda Kinijoje. Galbūt gintaro prekyba su Rytais VI-VII amžiuje patraukė į Mozūrus ir išėivius iš Avarų kaganato, kurie sudarė lokalinę mozūrų kultūrinę grupę.

Vėliau, nuo VIII amžiaus pradžios, gintaro prekybos kontrolę perėmė skandinavai. Jie neabejotinai buvo suinteresuoti kontroliuoti prekybą vertingiausia Baltijos žaliava - gintaru, kurio atsargos praktiškai buvo neišsenkamos. Jiems dalyvaujant buvo prūsų žemėje įkurtos prekyvietės **Truso** (VIII amžiaus pradžia) ir **Kaupas** (nuo IX amžiaus pradžios).

Drauge su gintaru į Skandinaviją patenka ir prūsų amatininkų produkcija, su tuo siejasi nuo VIII amžiaus pastebima savotiška „prūsiška mada“ Gotlando saloje. Iš tikrųjų daug segių (pirmiausia - moteriškų) primena prūsiškas arbaletos pavidalo sagtis. Šios vakarų baltų *Tierkopffibel* (*Bahrensparge*) tipo segės Europos šiaurėje populiarios iki pat X amžiaus.

Savo ruožtu Semba vikingams tampa, pasak Sakso Gramatiko, patogiomis laivų prieplaukomis, kuriose nuo Ragnaro Lodbroko laikų galima pasipildyti maisto atsargų. Galbūt ir danas Riuirikas pakeliui į Naugardą buvo sustojęs **Kaupe**. Kitaip būtų sunku paaiškinti ne tik kai kurių Naugardo vikingų senienų panašumą į prūsų medžiagą, bet ir staigų sidabro gausėjimą Semboje nuo IX amžiaus vidurio. Bet kuriuo atveju tiesus kelias iš Danijos į Rusios šiaurės vakarus, neužsukus į pakelės uostus, IX amžiuje būtų visiškai neįmanomas.

Paskutinis prūsų ir skandinavų ryšių etapas - XI-XII amžiai. Tuo metu jų pobūdis keičiasi. Jaunos skandinavų karalystės mėgina pajungti prūsų žemes. Pavyzdžiui, 1016 metais Kanutas Didysis sunaikina Kaupą. XII amžiuje surengiama keletas kryžiaus žygių prieš prūsus. Tiesa, visi šie veiksmai nedavė skandinavams galimybės įkurti nuolatinių atramos taškų.

TURINYS

PRATARMĖ	5
----------------	---

I. PRŪSŲ ARCHEOLOGIJA (Valdemaras Šimėnas)

ARCHEOLOGINIŲ TYRINĖJIMŲ

PRŪSIJOJE ISTORIJA	11
--------------------------	----

PRŪSŲ KILMĖS BEIEŠKANT	52
------------------------------	----

II. SEMBŲ PALIKIMAS (Vladimiras Kulakovas;

vertė Vaclovas Mikailionis)

KADA ATSIKADO PRŪSIJA	117
-----------------------------	-----

SEMBA IKI V AMŽIAUS	124
---------------------------	-----

SEMBA VIDURAMŽIŲ PRIEŠLENKSTYJE	136
---------------------------------------	-----

SEMBA ANKSTYVAISIAIS VIDURAMŽIAIS	160
---	-----

PRŪSŲ MATERIALINĖS KULTŪROS LIEKANOS	193
--	-----

PRŪSŲ ETNOGENEZĖ	202
------------------------	-----

III. PRŪSŲ PADAVIMAI IR SAKMĖS

RYTŲ PRŪSIJOS SAKMĖS	207
----------------------------	-----

ŽMONĖS PASAKOJA	236
-----------------------	-----

IV. MARŠRUTAI

(Vladimiras Kulakovas, Valdemaras Šimėnas)

SEMBA – PRŪSŲ ŽEMĖS CENTRAS	257
-----------------------------------	-----

1. Po vakarinę Sembą	263
----------------------------	-----

2. Po rytinę Sembą	297
--------------------------	-----

AISMARIŲ PAKRANTĖMIS IKI ŠVENTAPILĖS	307
--	-----

ALNOS PAUPIAIS	331
----------------------	-----

KELIONĖS PO NADRUVA

1. Nadruvių Romovės beieškant	339
-------------------------------------	-----

2. Angrapės paupiais	345
----------------------------	-----

3. Jotvingių “salelėje”	353
-------------------------------	-----

LITERATŪRA	362
------------------	-----

Už 33

Užmirštieji prūsai:
archeologija, istorija, padavimai
ir turistiniai maršrutai. - Vilnius:
Mintis, 1999. - 360 p.: iliustr.

Knygoje apibendrinami naujausi duomenys apie savitos prūsų tautos istorinę raidą, pateikiama gausių faktų, liudijančių, kokios nepagrįstos ir pangermanistų, ir panslavistų pretenzijos į šio krašto palikimą. Ne tik istorinę atmintį, bet ir gilią dvasinę patirtį atskleidžia prūsų sakmės bei padavimai, o turistiniai maršrutai kviečia aplankyti įdomiausias Karaliaučiaus krašto vietas.

UDK 943.11 + [902+910.4] (431.1) (470.26)
(474.5) + 398(431.1)

UŽMIRŠTIEJI PRŪSAI

Archeologija, istorija, padavimai
ir turistiniai maršrutai

Redaktorius Vaclovas MIKAILIONIS
Meninis redaktorius Romas DUBONIS

1999. 13,5 aut. l. Užsakymas 72
“Minties” leidykla, Z. Sierakausko g. 15, 2600 Vilnius.
Spausdino UAB Leidybos centras, Strazdelio g. 1, 2600 Vilnius
Kaina sutartinė

Kada atsirado prūsai?

Kuo jie buvo panašūs į mus, lietuvius, ir kuo skyrėsi?

Kokią reikšmę turėjo Brutenio ir Videvučio įkurta teokratinio pobūdžio santvarka kitoms baltų tautoms ir Europos raidai?

Ką mena nebylūs, griūvantys Prūsijos kultūros paminklai ir naujų Karaliaučiaus krašto kolonistų paniekinti baltiški vietovardžiai?

Į šiuos ir daugelį kitų klausimų bando atsakyti naujausi archeologų, istorikų, etnologų tyrimai, taip pat padavimai bei legendos.

O norinčius aplankyti užmirštuosius prūsus kviečiame pakeliauti turistiniais maršrutais.

